

BOVENGRONDSE NESTEN VAN DASSEN IN NEDERLAND

STEVEN JANSEN, Korhoenstraat 12, Herkenbosch.

ANNEMARIE STEEMAN-VAN DIEPENBEEK, Vaarzenhof 180, Uden.

De Das (*Meles meles*) figuur 1, maakt behalve burchten ook bovengrondse nesten. Deze nesten worden zelden of nooit in de Nederlandse- en buitenlandse literatuur vermeld. In dit artikel worden de bovengrondse nesten die door ons gevonden zijn uitvoerig beschreven.

In de Engelse literatuur constateert NEAL (1977) in Engeland het gebruik van bovengrondse nesten, die hij "dagnesten" noemt. Hij onderscheidt 3 typen:

BOVENGRONDSE KRAAMNESTEN

Deze nesten zijn slechts bij grote uitzondering gevonden en in buitengewone omstandigheden o.a. in situaties met een verhoogde grondwaterstand.

GEWONE ZOMERNESTEN

De "gewone" zomernesten worden meestal in een holte onder braamstruiken, in dichte vegetatie van Adelaarsvaren of midden in een korenakker gevonden. Soms is er duidelijk verband tussen de lokatie van deze nesten en tijdelijk verhoogd voedselaanbod, soms ook helemaal niet. Als voorbeelden van laatstgenoemde situatie noemt

Neal nesten onder rhododendronstruiken en een tweetal nesten in holle bomen, waarvan er een zeer uitvoerig van nestmateriaal voorzien was. De "karrevrachten" nestmateriaal (Adelaarsvaren) zijn in Nederland, voorzover ons bekend, echter nooit aangetroffen.

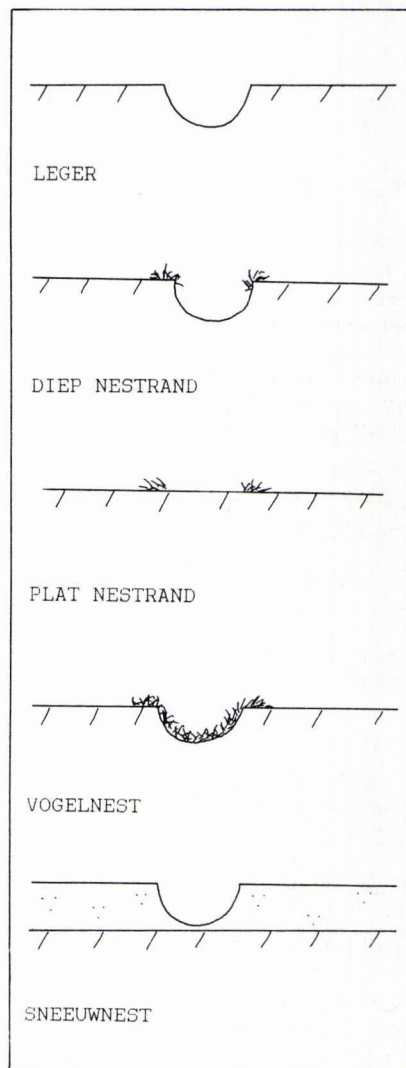
BOVENGRONDSE NESTEN

De bovengrondse nesten op de burcht zijn in twee vormen te onderscheiden, dagnesten in de vorm van een soort groot, plat vogelnest op de grond, vervaardigd van gedroogd gras e.d. met een min of meer kale bodem en nesten, die komvormig zijn uitgeschraapt of uitgehold in de bosbodem.

METHODE

Voor Limburg zijn in de maanden februari t/m mei alle burchtlokatie systematisch bezocht in verband met de landelijke Dassen-census 1990 (JANSEN & JANSEN en HEUKERS 1990, in prep.). In de buurt van belopen en bewoonde dasseburchten zijn dagnesten aangetroffen. Van deze nesten zijn de doorsnede en de diepte gemeten. Andere bijzonderheden zijn ook genoteerd. Wat de provincie Noord-Brabant betreft, moet gemeld worden dat de burchtlokatie niet systematisch bezocht zijn, niet door dezelfde perso(o)n(en) en ook niet met de intentie eventuele dagnesten te registreren. De genoemde vondsten beperken zich tot het noordoostelijk deel van Noord-Brabant.

In de provincie Gelderland, meer specifiek in het Rijk van Nijmegen worden bovengrondse nesten geregeld, maar niet algemeen, aangetroffen bij controles door leden van de Vereniging Das & Boom, maar men heeft er geen systematische opnamen van gemaakt (mond. med. J. DIRKMAAT, 1990).

Figuur 2. De vijf vormen van bovengrondse nesten die door ons zijn aangetroffen.

Figuur 1. Das. Foto: S. Jansen.

RESULTATEN

De nesten worden per provincie afzonderlijk besproken. Door ons zijn er van de bovengrondse nesten vijf vormen gevonden (figuur 2).

Tabel 1. Gegevens van de Limburgse vondsten. De letters onder kolom lokatie komen overeen met de situatieschetsen van figuur 4.

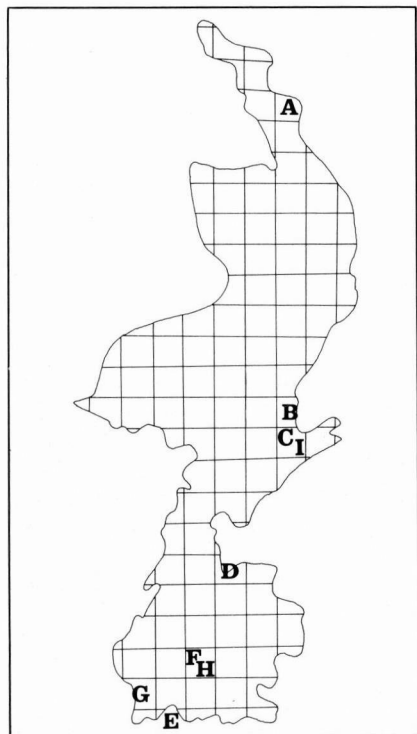
Lokatie + Plaats Kilometerhok	Datum	Status burcht	Nest D/diepte	Afstand nest/burcht	Vorm	Waar- nemer
A: Bergen 46-45-31	20-02-1990	bewoond	50/10 cm.	30 cm.	leger	S. Jansen, W. Jansen
B: Swalmen 58-45-21	14-03-1990	bewoond	50/10 cm.	100 cm.	leger	S. Jansen, W. Jansen
C: Herkenbosch 58-55-41	17-03-1990	bewoond	60/15 cm.	300 cm.	diep, nestrand	S. Jansen
D: Jabeek 60-43-43	03-04-1990	belopen	50/10 cm.	50 cm.	vogelnest	S. Jansen, W. Jansen
E: Mheer 62-41-14	24-04-1990	belopen	50/10 cm.	100 cm.	vogelnest	S. Jansen
F: Stokhem 62-22-44	25-04-1990	bewoond	45/10 cm.	10 cm.	leger	S. Jansen
G: Rijckholt 61-38-45	04-05-1990	belopen	50/10 cm.	50 cm.	diep, nestrand	S. Jansen
H: Stokhem 61-22-55	11-05-1990	belopen	50/10 cm.	200 cm.	leger	L. Heijkers, S. Jansen
I: Herkenbosch 58-55-13	08-08-1990	belopen	50/ 5 cm.	10 cm.	leger	S. Jansen

PROVINCIE LIMBURG

In Limburg zijn in zeven uurhokken verspreid over de provincie tien dagnesten gevonden. In figuur 3 zijn de vondsten per uurhok met een letter aangegeven. Elke letter correspondeert met de gegevens in tabel 1 en de situatieschetsen.

Per vondst worden de verdere bijzonderheden beschreven.

Bij burcht lokatie A, in de gemeente Bergen is het nest aan de voet van een

Figuur 3. Overzicht van de gevonden nesten in Limburg. De letters komen overeen met de situatieschetsen van figuur 4 en de gegevens van tabel 1.

omgevallen boom gevonden, verder waren er haarafdrukken*, losse haren en een prent in het nest te zien.

Op lokatie B, Swalmen rond 13.00 uur lag een volwassen Das op zijn/haar rug in het nest, onder een bramestruik te zonnen. De Das vluchtte in de burcht. In het nest waren verse haarafdrukken, losse haren en prenten te zien.

Een bijzonder nest is aanwezig op de lokatie C bij Herkenbosch. Tussen burcht en nest ligt namelijk water. Daarnaast is de grote afstand tussen burcht en nest namelijk 300 meter opvallend. Het nest zelf ligt op een heuveltje onder Sleedoorns. Het nestmateriaal bestaat uit grassen en zeggen, ook zijn losse haren gevonden.

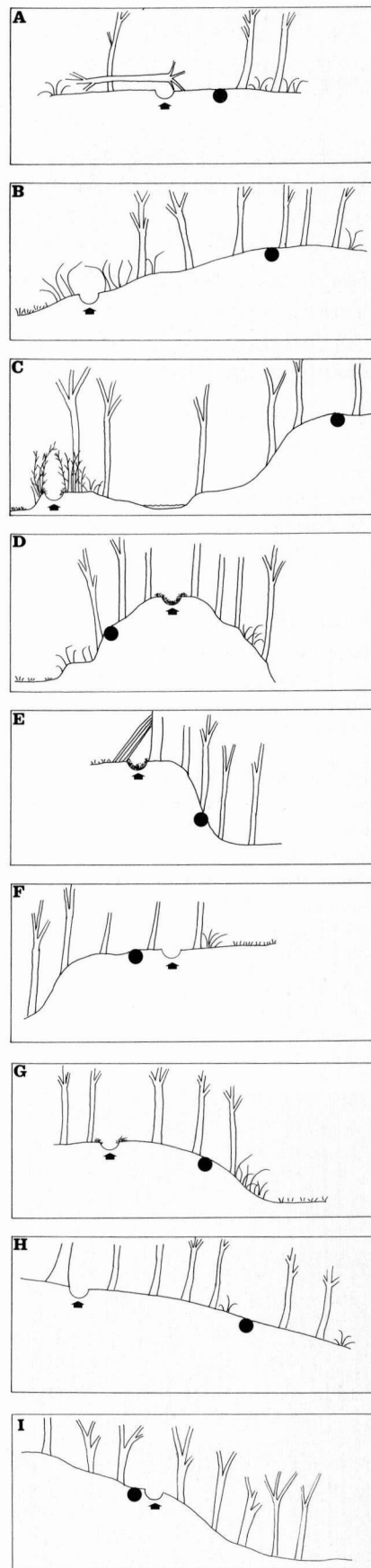
In een oude groeve, lokatie D bij Jabeek, werd in het bovengronds nest met veel droog gras (figuur 5) ook losse haren gevonden.

Onderaan de voet van een oude kerseboom op lokatie E bij Mheer, werd een nest met veel droog gras en dasseharen, onder rechtopstaande weipalen (figuur 6) gevonden. Op deze plek lag een Steenmarter (*Martes foina*) te slapen, hij werd wakker en rende via een omweg door de wei, in de dasse-burcht.

Op de lokatie F bij Stokhem, werd in het nest haarafdrukken en losse haren gevonden.

De burcht op lokatie G bij Rijckholt is in vervallen staat met een intacte pijp. In het nest was een beetje droog gras en haren aanwezig. In en om het nest was een dassegeur aanwezig.

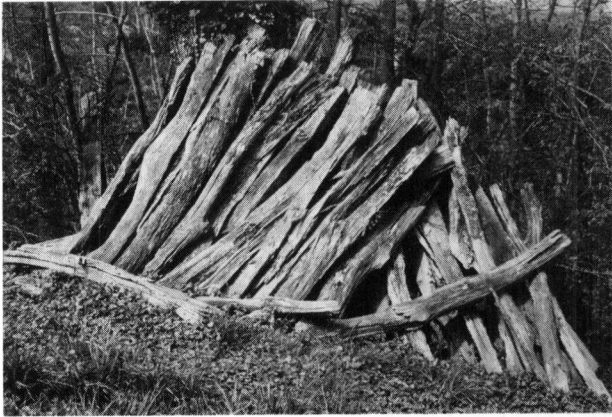
Het nest op lokatie H bij Stokhem, ligt aan de voet van een boom. In het nest zijn haren en enkele prenten aanwezig.

Figuur 4 A tot en met I: Situatieschets A tot en met I.

Figuur 5. Vogelnest, Jabeek, 03-04-1990. Foto: S. Jansen.

Figuur 6. Vogelnest onder weipalen, Mheer, 24-04-1990. Foto: S. Jansen.

De burcht is in vervallen staat met een pas uitgegraven pijp.
Tijdens de Dassencensus was de burcht op lokatie 1 bij Herkenbosch vervallen, tijdens de laatste controle was de burcht weer belopen. Het nest ligt naast een vers uitgegraven pijp. In het nest zijn haren en prenten gevonden.

PROVINCIE NOORD-BRABANT

In Noord-Brabant zijn in vier uurhokken 7 dagnesten gevonden. De cijfers corresponderen met de gegevens van

tabel 2.
Bij het betreden van lokatie 1 bij Grave, omstreeks 18.00 uur lag er een Das te zonnen. Het zonlicht kwam in kleine bundeltjes door de bramenstruik. Er was een sterke dasseseur aanwezig. Het nest was zeer intensief gebruikt en er was een beetje droog gras aanwezig. De burcht ligt in een omheind (particulier) terrein. De burcht wordt zelden bezocht.
Op lokatie 2 bij Uden, ligt het nest naast een wissel aan een voet van een

Grove den. Het is uitgehold in de humuslaag van Grove dennenaalden op kale bosgrond. De burcht wordt regelmatig bezocht.
Het nest op lokatie 3 Zeeland is uitgehold in de humuslaag van Grove dennenaalden en eikeblad. In het nest zijn haren en prenten aanwezig. De burcht wordt regelmatig bezocht.
Bij lokatie 4 Uden zijn naast een nestrand van droog gras (figuur 7) ook haren aanwezig. De burcht wordt regelmatig bezocht.
Op lokatie 5 bij Boxtel is een maisakker "bezet" door Dassen. Midden in een maisakker is een zeer grote burcht met maar liefst drie dagnesten gevonden! Deze drie nesten hebben dezelfde afmetingen en afstand tot de burcht.

Op figuur 8 is een pijp en dagnest te zien. Het dagnest is uitgehold en gestoffeerd met mais. Vanwege de "bezetting" wordt de mais niet geoogst. De akker is opgekocht door het Brabants landschap. Zo krijgt deze maisakker een beschermde status, zodat de Dassen kunnen blijven.

Tabel II. De gegevens van de Brabantse vondsten.

Lokatie + Plaats Kilometerhok	Datum	Status burcht	Nest D/ diepte	Afstand nest/burcht	Vorm	Waar- nemer
1: Grave 46-21-32	12-03-1983	bewoond	50/00 cm.	? cm.	plat- nestrand	J. Dirkmaat, A. Steeman
2: Uden 45-37-31	14-03-1985	bewoond	50/10 cm.	500 cm.	leger	A. Steeman
3: Zeeland 45-38-11	25-07-1986	bewoond	?/ ? cm.	25 cm.	leger	A. Steeman
4: Uden 45-37-52	06-02-1989	belopen	50/00 cm.	50 cm.	plat- nestrand	A. Steeman
5: Boxtel 45-53	10-11-1990	bewoond	50/10 cm.	40 cm.	vogel- nest	A. Steeman

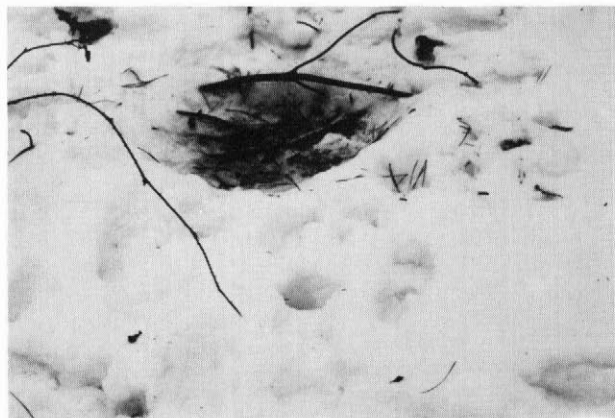
Figuur 7. Nestrand. plat. Uden. 06-02-1989. Foto: A. Steeman.

Figuur 8. Leger bij dassenpijp midden in een mais-akker. Boxtel. 10-11-1990. Foto: A. Steeman.

Figuur 9. Zonnende das. Postbridge, Engeland, 15-05-1985. Foto: A. Steeman.

Figuur 10. Sneeuwnest. Uden, 20-01-1985. Foto: A. Steeman.

PROVINCIE GELDERLAND

Een bijzonder bovengronds nest in Nijmegen (40-52-23), is het volgende: In het centrum van Nijmegen werd op 11-02-1984 een slapende Das in een tuin aangetroffen, die waarschijnlijk verdwaald was en blijkbaar geen uitweg meer wist te vinden uit de stad. Bij het ontwaken glipte de adulte Das via een ventilatie-opening in de muur de kruipruimte onder het huis in. Het bleek, dat hij daar midden op de kale vloer een nest van gedroogd gras (uit de tuin) gemaakt had. Het nest had een doorsnede van 50 cm en behoort tot het type plat nestrand.

Waarnemers: R. Ceelen, J. Dirkmaat en A. Steeman.

FUNCTIE EN BETEKENIS

De functie van een dagnest ligt, gezien de waarnemingen van zonnende Dassen in het veld, het meest voor de hand. Dat Dassen graag een zonnebad nemen, is ook gebleken bij Dassen in gevangenschap (figuur 9), vooral bij de individuen die zich niet gestrest leken te voelen door opsluiting. Hierbij werd waargenomen, dat zonnende Dassen bij de minste of geringste verstoring hun hok (burcht) weer inschooten. Zonnebadende Dassen in gevangenschap zijn geen normaal, alledaags verschijnsel. De neiging hiertoe is individueel sterk verschillend. In dezelfde omstandigheden doet de ene Das het wel, de andere niet, waarbij de eerstgenoemde duidelijk in de minderheid is. (Mond. med. Ruth Murray. Dassenopvangcentrum, Postbridge, Engeland, mei 1985). De aanwezigheid van een bovengronds nest bij een burcht is waarschijnlijk een indicatie dat de burcht in een vrij rustige omgeving

ligt, zodat de Das, als hij wil, zijn natuurlijk gedrag kan ontplooiën.

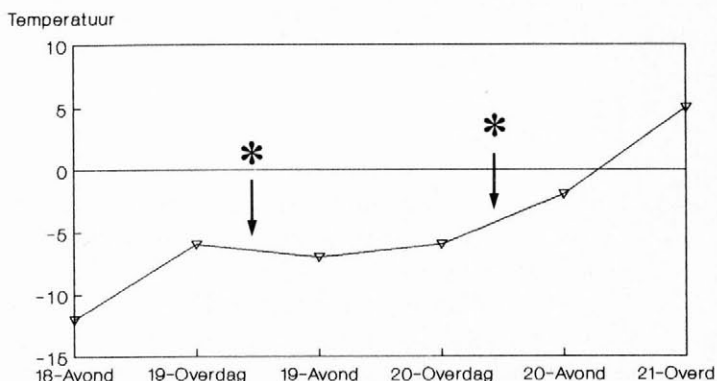
NEDERLANDSE SNEEUWNESTEN

Veel zeldzamer dan de "gewone" dagnesten zijn sneeuwnesten. Hierbij moet natuurlijk rekening worden gehouden met het feit, dat ons land maar om de zoveel jaar een sneeuwrijke winter heeft. Twee vondsten van sneeuwnesten zijn reeds beschreven (JANSEN, 1987, STEEMAN, 1985). Het toeval wil, dat de twee enige bekende vondsten van sneeuwnesten van Dassen in Nederland in vogelvlucht 70 km van elkaar verwijderd lagen, en daags na elkaar werden gevonden. Van andere sneeuwnesten is, voorzover wij weten, geen vermelding in de literatuur bekend.

In Limburg bij Herkenbosch, (58-55-41), werd op 19-01-1985, op 300 meter afstand van een bewoonde burcht (zelfde lokatie als Limburg C, (zie figuur 3) een sneeuwnest gevonden. Op de burcht zelf hebben Dassen

in de sneeuw gespeeld en op twee plaatsen gerold. Tussen de burcht en het sneeuwnest waren fraaie prenten te zien. Het sneeuwnest lag op een heuveltje onder Sleedoorn struiken. In dit twee-persoons sneeuwnest hebben twee Dassen er samen in gelegen. In het nest waren haar- en neusafdrukken en losse haren gevonden. Waarnemer: S. Jansen.

Een zeer bijzonder fenomeen is het volgende, rond 1960 vond Meister A. Verbeek op een bewoonde burcht in Midden-Limburg in een ondiepe kuil nestmateriaal en omschreef het: "alsof het een groot vogelnest was" (Mond. med. Meister A. Verbeek +, 1980). Nadat de Dassen in hun burcht vergast waren is deze burcht 30 jaar niet meer bewoond geweest. Na een herintroductie wordt in dezelfde kuil in 1991 het dagnest weer gebruikt door de uitgezette Dassen (JANSEN & JANSEN, 1991) maar nu met weinig nestmateriaal. Deze schitterende vondst is niet in de Limburgse tabel opgenomen. In Noord-Brabant bij Uden, (45-37-31), werd een dag later op

Figuur 11. Temperaturen in de periode 18 t/m 21 januari 1985. (Vliegbasis Volkel). Met de sneeuwnest-vondsten, (*).

20-01-1985 de bewoonde burcht (zelfde lokatie als Brabant no. 2) bezocht. Hier werden liefst drie sneeuwnesten gevonden. Alle met een doorsnede van ca. 30 cm (kom) waarvan 1 op afstand van ca. 1 meter van een pijp, een lag aan een wissel (afstand van dichtstbijzijnde pijp geschat op ca. 10 meter) en een temidden van enkele holingen. De komvormige holtes in de sneeuw (figuur 10) waren alle vers. Er lag zand in de sneeuwnesten dat uit de pels gevallen was, alsmede losse haren.

Waarnemer: A. Steeman.

FUNCTIE EN BETEKENIS

De vraag rijst, wat de Dassen ertoe bewogen heeft, om in het volgende beschreven, onaangename weertype, nesten te maken om buiten te kunnen liggen. De periode, voorafgaand aan deze vondsten (resp. op 19 en 20 januari 1985) — (zie figuur 11) kenmerkte zich (landelijk) door veel sneeuwval, strenge vorst, motsneeuw en aanvriezende mist. Het is bekend uit gedragsstudies, dat Dassen sterk reageren op snel verbeterende weersomstandigheden en dat hun activiteiten "met de barometer oplopen" (mond. med. R. Murray).

Een-hypothese van C. Killingley (mede-auteur *Badgers of the World*) is dat de Dassen door de aanvriezende mist en sneeuw voor de holingen, bij een langer verblijf ondergronds, ademhalings-moeilijkheden zouden krijgen door een verhoogd CO₂ gehalte in de burcht. De Dassen in onze streken zijn niet gewend om een langere periode ondergronds te verblijven en zouden

duis sneeuw-nesten maken om hun normale hartslagritme terug te krijgen (?). Het zuurstofverbruik en de hartslag van Dassen in "winterrust" blijft normaal in onze klimaatzone, ze reduceren dat niet zoals andere dieren in een echte winterslaap. Volgens Killingley (schrift. med. 1985) is bij Dassen in winterrust in Siberië en andere even koude gebieden en/of omstandigheden een verlaagde hartslag waargenomen.

Anderzijds is het zo, dat in Nederland meermalen geconstateerd is, dat in koude tijden de Dassen zelf een aantal van hun burchtingangen dichtstoppen met blad, gras, dennenaalden en takken, waarmee ze hun burcht "isoleren" tegen binnendringende koude. Ze stoppen echter nooit alle hopen dicht in verband met ventilatie. Killingley heeft een sneeuwnest zoals we hebben beschreven slechts éénmaal gezien in Engeland, en wel "onder Siberische omstandigheden" (schrift. med. C. Killingley, 1985). In de lijn hiervan ligt, dat in de tweede strenge vorst en sneeuwperiode van datzelfde jaar er geen sneeuwnesten gemaakt werden. Deze vorstperiode was droog en zonniger. Ook in de winter van 1986 lag er een maandlang sneeuw, maar ook toen werden geen sneeuwnesten gevonden, terwijl er wel bewust op gelet is. De gestelde hypothese van Killingley dat door "Siberische winteromstandigheden" een verhoogd CO₂ gehalte in de burcht optreedt en dat Dassen daarom een sneeuwnest maken, lijkt door onze waarnemingen te worden bevestigd.

* Haarafdrukken: Dit is een afdruk van de vacht van de Das in de open grond van het nest, waarbij je vaak de afzonderlijke haren kunt zien.

SUMMARY

The literature on aboveground nesting of badgers (*Meles meles*) is sparse. Fourteen daytime nests of badgers have been found in three Dutch provinces (Limburg, Noord-Brabant and Gelderland). Five types could be distinguished, which are described in detail in this article. Daytime nests are probably used for sunbathing. The presence of a daytime nest near a badger's hill probably indicates that the hill is situated in a fairly quiet place, allowing the badger to display its natural behaviour. In addition, the article gives details of two snow nests, found in Limburg and Noord-Brabant in the winter of 1984/85. Our observations seem to corroborate the theory that a "Siberian" winter may give rise to elevated CO₂ concentrations in the badger's hill, inducing the badgers to construct a snow nest.

LITERATUUR

- JANSEN, S., 1987. Zoogdieren in de Roerstreek (2); De Das (*Meles meles*). De Klepper 19 (1): 16-23.
- JANSEN, S. & W. JANSEN. Herinstructie van de Das in Midden-Limburg. Een beschrijving van het verleden en heden van de burcht en ervaringen met de Dassen tot op het moment van hun vrijlating.
- Privé publicatie, Herkenbosch, Maart 1991.
- JANSEN, S. & W. JANSEN en L. HEUKERS. Limburgse Dassencursus 1990. (in prep.).
- NEAL, E.G., 1977. Badgers. Poole; Blandford Press.
- STEEMAN - VAN DIEPENBEEK, M.A.J., 1985. Speuren naar martersporen, deel I. *Natura* 82 (1) : 4-10.
- STEEMAN - VAN DIEPENBEEK, M.A.J., Speuren naar martersporen, deel II. *Natura* 82 (2) : 38-47.
- STEEMAN - VAN DIEPENBEEK, M.A.J., 1985. Sneeuwnesten van Dassen. *Natura* 82 (2) : 48.
- STEEMAN - VAN DIEPENBEEK, M.A.J., 1985. Sneeuwnesten van Dassen. *Marterspiegel* 3 : 2.

DE BRUINRODE WESPENORCHIS (*EPIPACTIS ATRORUBENS*) IN LIMBURG

J. CLAESSENS, Moorveld 3a, Geulle

J. KLEIJNEN, Pr. Constantijnlaan 6, Bunde

De Bruinrode wespenorchis is steeds een zeldzame soort geweest in Limburg, ondanks het feit dat in de aangrenzende landen — met name op het Belgische gedeelte van de St. Pietersberg — wel grote populaties voorkomen. In onderstaand artikel wordt een kort overzicht gegeven van de vondsten in de loop der tijden. Ook wordt een nieuwe vondst in Wylre besproken, waarbij ingegaan wordt op belangrijke kenmerken voor determinatie van de planten in niet bloeiende toestand.

Epipactis atrorubens (Bernh.) Besser is een in Europa wijdverbreide orchidee, die van de boreale tot de submeridionale zone voorkomt, (BUTTLER, 1986).

De soort is aan kalk gebonden en kan in een aantal verschillende biotopen aangetroffen worden, variërend van de duinen van de Oostzeekust (waar